

УДК 811.161.237

СЕМЕНЮК Антоніна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, Луцьк, 43000, Україна (semenyuk@vnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4437-179X>

СПОРИШ Яна – студентка факультету іноземної філології, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, Луцьк, 43000, Україна (yanochkasporysh@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0369-5720>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.24>

Бібліографічний опис статті: Семенюк, А., Спориш, Я. (2021). Структурно-семантичні особливості англійських фразеологізмів на позначення рис людини та їх переклад. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 47, 179–184.* doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.24>

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ЛЮДИНИ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей перекладу англійських фразеологізмів, що описують основні риси людини: її здібності, характер і емоційний стан в англійській та українській мовах. Проаналізовано їхні відмінності та збіжності на лексико-семантичному рівні, виявлено компоненти, навколо яких центруються фразеологізми і які визначають їхнє семантичне наповнення та будову. Виявлено, що семантична та прагматична тотожність досліджуваних одиниць в англійській та українській мовах не завжди корелює з лексичною та синтаксичною, про що свідчать моделі, за якими їх утворено. Компонентний аналіз допоміг з'ясувати, з якими образами найчастіше асоціюється характер людини, її емоційний стан та здібності. Розвідка показала, що до основних способів перекладу фразеологічних одиниць на позначення рис людини відносимо переклад фразеологічним еквівалентом, запозиченим обома мовами з іншої або наявним у мові перекладу; фразеологічним аналогом, який має те саме значення, але базується на іншому образі, переважно нейтральному щодо національного забарвлення; калькою, що полягає у спробі скопіювати англійський образ і створити нову фразеологічну одиницю; описовий переклад, який виявився домінуючим з огляду на особливості світосприйняття й уподобань обох народів.

Установлено, що основними джерелами постання фразеологізмів та збагачення їхнього складу є запозичення внаслідок міжнаціональних контактів, жива народна мова як відображення звичаїв і традицій, зайнятості носіїв мови в певній сфері, а також Біблія. Фразеологічні одиниці є частиною фольклору, відображенням вірувань, духу народу, його ментальності, тож дослідження їх може привести до розуміння особливостей етносвідомості, допоможе зрозуміти спосіб мислення того чи того народу, що має самобутню манеру вираження.

Ключові слова: фразеологізм, патерн, способи перекладу, фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог, калька, описовий переклад.

SEMENIUK Antonina – Ph. D. in Philology, Associate Professor at Conversational English Department, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli ave., Lutsk, 43000, Ukraine (semenyuk@vnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4437-179X>

SPORYSH Yana – Student at the Faculty of Foreign Philology, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli ave., Lutsk, 43000, Ukraine (yanochkasporysh@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0369-5720>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.24>

© Семенюк Антоніна, Спориш Яна, 2021

To cite this article: Semeniuk, A., Sporysh, Ya. (2021). Strukturno-semantychni osoblyvosti anhliiskykh frazeolohizmiv na poznachennia rys liudyny ta yikh pereklad. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 47, 179–184. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.24> [in Ukrainian].

STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF ENGLISH PHRASEOLOGISMS TO DENOTE HUMAN FEATURES AND THEIR TRANSLATION

Summary. *The article is devoted to the study of the peculiarities of the translation of English phraseologisms to denote the main features of man: his abilities, character and emotional state in both English and Ukrainian. Their differences and similarities at the lexical-semantic level are analyzed, the components around which phraseologisms are focused and determine their semantic content and structure are considered. It was found that the semantic and pragmatic identity of the units under study do not always correlate with the lexical and syntactic ones in English and Ukrainian, judging from the models of their formation.*

Component analysis revealed which images are most often associated with a person's character, emotional state and abilities. The investigation showed that the main ways of translating phraseological units to denote human traits include translation using a phraseological equivalent, borrowed by both languages from another, or existing in the language of translation; phraseological analogue, which has the same meaning, but which is based on a different image, mostly neutral in terms of national identity; loan translation, which consists in copying the English image and formation a new phraseological unit; descriptive, which dominates among all methods of translation due to the peculiarities of the worldview and preferences of both nations.

It is established that the main sources phraseological units' formation are borrowings as a result of certain historical events, vernacular as a reflection of native speakers' customs and traditions, their employment in a particular field and the Bible. Phraseological units are part of folklore, a reflection of beliefs, traditions and customs, the spirit of the people, their mentality, and therefore their study can lead us to understanding of the national consciousness, help realise nation's way of thinking, as each nation has a special manner of expression.

Keywords: *phraseology, pattern, translation methods, phraseological equivalent, phraseological analogue, loan translation, descriptive translation.*

Постановка проблеми. Ще В. Гумбольдт (Гумбольдт, 1984) писав про те, що мова – жива діяльність людського духу, єдина енергія народу, яка виходить із глибин людської істоти і пронизує все її буття. Мова – це живий організм, який постійно оновлюється, збагачується, змінюється, а деякі його елементи, зважаючи на зовнішні та внутрішні чинники впливу, узагалі зникають. Саме тому мова як організм, який постійно себе породжує, постає як діяльність і не є чимось завершеним. Будь-які зміни політичного, соціального, економічного та культурного характеру виявляють себе якраз у словниковому запасі тієї чи тієї мови, фразеологія не є винятком, адже саме в ній знаходять відображення притаманні людині вірування, звички та система цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Невпинний розвиток мови та постійне збагачення її лексичного пласта привертає

увагу і спонукає до розвідок багатьох лінгвістів. Знаними, зокрема, є внески Ш. Баллі (Баллі, 2001), який систематизував ці сполуки слів, В.В. Виноградова (Виноградов, 1975), який розробив класифікацію фразеологічних одиниць, О.В. Куніна, надбанням якого є курс фразеології сучасної англійської мови (Кунин, 1996). Сучасні дослідження націлені на перегляд функціональних, структурних та семантичних класифікацій фразеологізмів (Masimova, 2018), розгляд процесів утворення та лексикалізації фразеологізмів (Mamatov, 2020), лексико-семантичний аналіз фразеологізмів із різними компонентами (Deeney (Kuprieva) et al., 2020).

Саме беззаперечний інтерес до вивчення особливостей виникнення та функціонування одиниць живої мови й відсутність чіткості та єдності в цій царині визначають актуальність нашого дослідження.

Метою статті є виявлення структурно-семантичних особливостей фразеологізмів на позначення характеру людини, її емоційного стану, здібностей, відтворення їхніх значень у перекладі українською. Вона передбачає вирішення таких конкретних завдань:

- визначити основні джерела поповнення фразеології;
- проаналізувати етимологічні і структурно-семантичні характеристики зазначених фразеологізмів;
- виділити патерни, за якими утворені досліджувані одиниці;
- дослідити преферентні способи їх перекладу.

Виклад матеріалу. Ще на початку становлення фразеології як науки саме лексикографи відіграли вирішальну роль у її розвитку. Важлива роль у вивченні фразеологізмів і загалом стійких словосполучень належить лексикографічній практиці, що охоплює досить великий відрізок у часовому плані. Першопрохідцями тут можна назвати лексикографів, які вивчали мовні скарби різних народів (Баран, Зимомря, 1999).

Проте дотепер немає єдності у визначенні поняття «фразеологізм». Так, М. Кочерган стверджує, що фразеологізми – стійкі словосполучення, готові сполучення слів, які не створюються в мовленні подібно до вільних, а відтворюються в готовому вигляді із фразеологічного запасу мовця (Кочерган, 2001). Вужче тлумачення терміна виявляємо в О. Куніна, який вважає, що фразеологія – це наука про фразеологічні одиниці, тобто про стійкі сполучення слів з ускладненою семантикою, які не утворюються за структурно-семантичними моделями змінних сполучень, а лише відтворюються (Кунін, 1996).

Наш аналіз має за основу вибірку з «Англо-українського фразеологічного словника» (Баранцев, 2005) фразеологізмів на позначення характеру людини, її здібностей і емоційних якостей. Дослідження цих одиниць як знаків, наділених особливою роллю і функціями в мові й мовленні, викликає безумовну зацікавленість з огляду на їхню ідентифікацію, етимологічні та структурно-семантичні характеристики, з одного боку, та на особливості перекладу, з другого.

Питання розширення словникового складу мови завдяки фразеологізмам тісно

пов'язане з джерелами їх виникнення. Очевидно, колись усі фразеологізми були вільними словосполученнями. Постійне вживання словосполучення у прямому й переносному значеннях зумовлює усталення фразеологізму. Перетворенню вільних словосполучень на фразеологічні сприяє й частота їх уживання, пов'язана з актуальністю в той чи той період виражених ними понять (Кочерган, 2001).

Іншим джерелом фразеологізмів є запозичення, які можуть з'явитися в мові як унаслідок перекладу, так і в оригінальному вигляді. Так, фразеологізм *head hancho* (важливий птах, велика шишка, головний) походить від японського *hancho* – «лідер групи», який привезли військовослужбовці США, що перебували в Японії та Кореї в 1947–1953 рр.

Найчастіше джерелом збагачення фразеологічних одиниць вважають розмовну мову, з якої в літературну надходять влучні вирази, прислів'я, приказки, дотепи, жарти. У проаналізованій нами вибірці виявилось чимало фразеологізмів, витоків яких знаходимо в розмовній мові: *top dog* (собака, який переміг у бійці, або ж людина, яка перемогла). Наступним прикладом може слугувати фразеологізм *dark horse* (темна конячка; людина, від якої невідомо чого чекати). Етимологія цього виразу пов'язана з кінним спортом, у якому *темною конячкою* називали неочікуваного переможця забігу. Також цікавим є фразеологізм *dead wood* (баласт), адже цей вираз уживали на позначення матеріалу, використуваного як дрова. Окрім того, фразеологічні одиниці мають і біблійне походження. Наприклад, *wolf in sheep's clothing* (вовк в овечій шкурі) походить із Євангелія від Матвія. Також велика кількість виразів вибірки має за джерело політичний дискурс, наприклад: *lame duck* (невдаха), *big fish in a small pond* (важлива персона місцевого масштабу).

Людина мислить асоціаціями, саме вони впливають на наше сприйняття навколишнього світу, а це позначається на лексичному наповненні тієї чи тієї мови. До складу проаналізованих нами фразеологізмів на позначення характеру людини входить компонентом назва тварини: *lame duck* (невдаха), *wolf in sheep's clothing* (вовк в овечій шкурі), *top dog* (собака, який переміг у бійці, або ж людина,

яка перемогла), *big fish in a small round* (важлива персона місцевого масштабу), *dark horse* (темна конячка; людина, від якої невідомо чого чекає), *dead duck* (невдаха, бідолаха), *early bird catches the worm* (рання пташка пшеницю клює, а пізня очі дере). Цей компонент трапляється й у фразеологізмах на позначення емоційних станів людини: *having a whale of a time* (добре проводити час), *to be like the cat that got the cream* (бути як кіт у сметані / бути задоволеним), *a fat cat* (багата і привілейована людина), *black sheep* (негідник, нероба). Ці фразеологізми віддзеркалюють деякою мірою стереотипні уявлення носіїв англійської культури. Так, *dog* (собака) імплікує перемогу, *cat* (кіт) несе позитивний заряд, тоді як фразеологізми з компонентом *duck* (качка) зазвичай мають негативні конотації.

Окрім цього, у фразеологізмах на позначення емоційних якостей людини найчастіше виявляємо компоненти *fire*, *boil*, *boiler*, які відображають стан гніву, розпачу, розчарування, сильного хвилювання: *to burst into tears* (залитись слізьми), *boil with an anger* (закинути від злості), *to make smb's blood boil* (доводити когось до сказу), *boil over* (збігати через край; скинути від обурення), *be on fire* (бути збудженим), *between two fires* (між молотом і ковадлом / між двох вогнів), тоді як *potboiler* (халтурник) уживають на позначення недобросовісності як риси характеру людини. Лексема *cloud* задіяна у фразеологізмах на позначення як негативних, так і позитивних характеристик: *as black as thunder cloud* (темний як хмара), *to be under a cloud* (бути в поганому настрої), *on cloud nine* (бути на сьомому небі від щастя). Позитивні емоції відображені в досліджуваних одиницях за допомогою лексем *moon*, *thunder*, *cloud*, *star*: *to jump over the moon* (бути надзвичайно радім), *at the moon* (at the stars) (бути надмірно гонористим).

Семантична та прагматична тотожність досліджуваних одиниць в англійській і українській мовах не корелює з лексичною та синтаксичною, про що свідчать моделі, за якими утворено фразеологізми. Найхарактернішим патерном англійських фразеологізмів на позначення характеру людини, її емоційного та розумового станів є: **Adj/Adv + N**: *top dog* (лідер у своїй галузі), *dark horse* (темна конячка; людина, від якої невідомо

чого чекає), *dead wood* (баласт), *lame duck* (невдаха), *blue eyed boy* (улюбленець), *dead duck* (невдаха, бідолаха), *big mouth* (базика), *alive heart* (повний життя). Трапляються у вибірці й інші патерни: **Adj + N + (Prep) + Adj + N**: *big fish in a small round* (важлива персона місцевого масштабу); **N + (Prep) + N + N**: *a wolf in sheep's clothing* (вовк в овечій шкурі), **N + N**: *family man* (сімейна людина), *potboiler* (халтурник); **Prep + Adj + Prep + N + N**: *as black as thunder cloud* (темний як хмара); **Prep + N**: *under a cloud* (бути в поганому настрої). Окрім цього, у вибірці представлені патерни, основною складовою частиною яких є дієслово: **V/V_{ing} + Prep + N**: *be on fire* (бути збудженим), *burst into tears* (залитись слізьми), *having a whale of a time* (добре проводити час); **V + Prn + N + V**: *make smb's blood boil* (доводити когось до сказу).

Саме переклад фразеологічних одиниць є одним із найбільш цікавих і водночас найбільш складних завдань, які постають перед перекладачами. Це зумовлено відмінністю культур, історії, а також світоглядів носіїв мов, що має у підсумку різні схеми перекладу фразеологізмів. Розглянемо найбільш типові:

1. Переклад абсолютним еквівалентом (*absolute/complete equivalent*). Цей тип перекладу застосовують тоді, коли обидві мови запозичили фразеологізм із міфології, давньої історії та культури, з Біблії. Так, *wolf in sheep's clothing* (вовк в овечій шкурі) як українська, так і англійська мови запозичили з Біблії. Також влучним прикладом використання саме цього методу є вираз *to be like a cat that has had cream* (як кіт у сметані). У цьому прикладі фразеологізми побудовані на тому самому образі (*cat / кіт*), що уможливило переклад еквівалентом.

2. Переклад наближеним фразеологізмом (*near equivalent*), тобто вживання в українській мові фразеологічних одиниць, які мають те саме значення, але побудовані на іншому образі або ж мають деякі структурні відмінності, як-от опущення (або додання) якогось елемента фразеологізму в мові перекладу, заміна образу-основи фразеологізму, узагальнення тощо (Корунець, 2003). У такому разі варто враховувати, що український образ має бути нейтральним щодо наці-

онального забарвлення, скажімо: *on cloud nine* (бути на сьомому небі від щастя), де семантична тотожність не означає образної (*cloud* – небо), числівники (*nine* – сьоме); *fingers are thumbs* (усе з рук падає). Ще одним прикладом використання цього методу є фразеологізм *early bird catches the worm* (рання пташка шиєницю клює, а пізня очі дере), у якому спостерігаємо фокусування на тому ж образі: *early bird* – рання пташка і в англійському, і в українському варіантах.

3. Переклад калькою, тобто спроба скопіювати англійський образ і створити свою фразеологічну одиницю (Зорівчак, 1983). До цього типу належать фразеологізми *dark horse* (темна конячка), *an armchair critic* (диванний критик), *family man* (сімейна людина). Ще одним прикладом може слугувати фразеологізм *between two fires*, який можна перекласти двома способами. Перший – з використанням кальки *між двох вогнів*, другий – шляхом добору фразеологічного аналога – *між молотом і ковадлом*, який побудований на інших образах. Ще один приклад застосування саме методу калькування – фразеологізм *as black as thunder cloud* (темний як хмара) зі спільною в обох мовах синтаксичною структурою, заснованою на порівнянні.

4. Описовий переклад, відмова від перекладу фразеологізмом (Корунець, 2003), який переважає в нашій вибірці, що зумовлено різною ментальністю та культурною спадщиною українського й англійського народів, наприклад: *having a whale of a time* (добре проводити час), *blue eyed boy* (улюбленець), *Jack of all trades is a master of none* (усе вмію потрошки і нічого добре), *under a cloud* (бути в поганому настрої), *give someone pain in the neck* (надокучати комусь), *big mouth* (базика).

Висновки. Проаналізований матеріал дає підстави висувати, що основними джерелами творення та поповнення фразеологізмів, які описують характер людини, її емоційний стан і здібності, є запозичення внаслідок певних історичних подій, жива народна мова як відображення звичаїв і традицій, зайнятість носіїв мови в певній сфері, а також Біблія. Фразеологічні одиниці є частиною фольклору, відображенням вірувань, духу народу, його ментальності, отже, дослідження їх може привести нас до розуміння національної свідомості, допоможе зрозуміти спосіб мислення того чи того народу, адже кожному з них притаманна самотутня манера вираження.

Найбільш характерні моделі, за якими утворено фразеологізми на позначення рис людини, такі: Adj/Adv + N, Adj + N + (Prep) + Adj + N, N + (Prep) + N + N, N + N, Prep + Adj + Prep + N + N, Prep + N, V/V_{ing} + Prep + N, V + Prn + N + V, що уможлиблює аналіз семантичної, прагматичної, лексичної та синтаксичної відповідностей досліджуваних одиниць в англійській і українській мовах. Фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог, калька й описовий метод виявилися основними способами перекладу, що вказує на відмінності у сприйнятті навколишнього світу й усталених цінностях обох народів.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в поглибленому розгляді фразеологізмів на позначення всебічних характеристик людини з урахуванням гендерного чинника й особливості їхнього відтворення в мові перекладу, що допоможе виявити стереотипні уявлення про чоловічу та жіночу природу в досліджуваних культурах.

ЛІТЕРАТУРА

- Англо-український фразеологічний словник / уклад. К.Т. Баранцев. Київ : Знання, 2005. 1056 с.
- Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва, 2001. 416 с.
- Баран Я.А., Зимоля М.І. Теоретичні основи фразеології. Ужгород, 1999. 176 с.
- Виноградов В.В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. Москва, 1975. 560 с.
- Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода. *Избранные труды по языкознанию* / В. фон Гумбольдт. Москва, 1984. С. 68–69.
- Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою). Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1983. 174 с.
- Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова книга, 2003. 448 с.
- Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2001. 368 с.

- Кунин А.В.** Курс фразеологии современного английского языка. Москва : Высш. шк., 1996. 381 с.
- Deeney (Kuprieva) I., Lazareva N., Serkina O. Lexical-Semantic Analysis of English Phraseological Units with Phytonym Component. *Journal of Research in Applied Linguistics*. Saint-Petersburg, 2020. P. 425–429. DOI: 10.22055/RALS.2020.16340.
- Mamatov A.** Phraseological formation and lexicalization phenomenon. *Journal of Critical Reviews*. 2020. Vol. 7. № 13. P. 1015–1018. DOI: 10.31838/jcr.07.13.170.
- Masimova L.** Concept of phraseological units. Functional, structural and semantic classification of phraseological units. *World science*. 2018. Vol. 8. № 6 (34). P. 11–13. DOI: 10.31435/rsglobal_ws/12062018/5885. Online etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/>.

REFERENCES

- Bally, Sh.** (2001). *Obshchaya linghivistika i voprosy frantsuzskoho yazyka*. [General linguistics and the issue of the French language]. Moskow [in Russian].
- Baran, Y., Zymomria M.** (1999). *Teoretychni osnovy frazeolohiyi* [The theoretical basics of phraseology]. Uzhorod [in Ukrainian].
- Barantsev, K.** (2005). *Anhlo-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk* [English-Ukrainian phraseological dictionary]. Kyiv [in Ukrainian].
- Vinogradov, V.** (1975). *Izbrannye trudy. Issledovaniya po russkoi grammatike* [Selected Works. Studies in Russian grammar]. Moskow [in Russian].
- Gumbol'dt, V. fon.** (1984). *O razlichii stroeniya chelovecheskih yazykov i yego vliyanii na duhovnoe razvitiye chelovecheskogo roda* [About the difference in the structure of human languages and its influence on the spiritual development of the human race]. *Izbrannye trudy po jazykoznaniju – Selected Works in linguistics* / V. Gumbol'dt. Moskow [in Russian].
- Zorivchak, R.** (1983). *Frazeologhichna odynytsia yak perekladoznavcha katehoriya (na materiali perekladiv tvoriv ukrayinskoyi literatury anhliyskoyu movoyu)* [Phraseological unit as a translation category (on the material of translations of works of Ukrainian literature in English)]. Lviv [in Ukrainian].
- Korunets, I.** (2003). *Teoriya i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad)* [Theory and practice of translation (aspect translation)]. Vynnytsia [in Ukrainian].
- Kocherhan, M.** (2001). *Vstup do movoznavstva* [The Introduction to Linguistics]. Kyiv [in Ukrainian].
- Kunin, A.** (1996). *Kurs frazeologiyi sovremennogo anghlijskogo yazyka* [The course of contemporary English]. Moskow [in Russian].
- Deeney (Kuprieva), I., Lazareva, N. & Serkina, O. (2020). Lexical-Semantic Analysis of English Phraseological Units with Phytonym Component. *Journal of Research in Applied Linguistics*. P. 425–429. Saint Petersburg [in English].
- Mamatov, A.** (2020). Phraseological formation and lexicalization phenomenon. *Journal of Critical Reviews* (Vol. 7), (Issue 13), (pp. 1015–1018) [in English].
- Masimova, L.** (2018). Concept of phraseological units. Functional, structural and semantic classification of phraseological units. *World science* (Vol. 8), (Issue 6 (34)), (pp. 11–13). Online etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/>.